

University of Groningen

Boekbespreking van Elise Drijbooms (2016). Cognitive and Linguistic Factors in Writing Development (Proefschrift Radboud Universiteit Nijmegen).

Baaijen, Veerle M

Published in:
Tijdschrift voor taalbeheersing

DOI:
[10.5117/TVT2017.3.BOEK](https://doi.org/10.5117/TVT2017.3.BOEK)

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:
2017

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Baaijen, V. M. (2017). Boekbespreking van Elise Drijbooms (2016). Cognitive and Linguistic Factors in Writing Development (Proefschrift Radboud Universiteit Nijmegen). *Tijdschrift voor taalbeheersing*, 39(3), 347-352. <https://doi.org/10.5117/TVT2017.3.BOEK>

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

Boekbesprekingen

Elise Drijbooms (2016). *Cognitive and Linguistic Factors in Writing Development* (Proefschrift Radboud Universiteit Nijmegen)

Schrijven is een complex proces, waarin veel taken tegelijkertijd uitgevoerd moeten worden. Zo moet de schrijver nadenken over ideeën, over de opbouw en over de wijze van formuleren. Bovendien moet de tekst zo vormgegeven worden dat de schrijver zijn communicatieve doelen behaalt en ook rekening houdt met de verwachtingen van de lezer. Het is dan ook niet verwonderlijk dat dit proces getypeerd wordt als denken onder cognitieve hoogspanning, zeker voor leerlingen in het basisonderwijs. Voor hen komt er immers nog een aantal cognitief belastende taken bij. Transcriptievaardigheden en spelling vergen nog veel werkgeheugencapaciteit van deze schrijvers. Tijdens de eerste jaren van het basisonderwijs richt het onderwijs zich dan ook vooral op het leren schrijven en spellen van woorden. In de latere jaren van het basisonderwijs verwacht men dat leerlingen deze vaardigheden steeds beter beheersen – de transcriptievaardigheden zijn steeds meer geautomatiseerd – waardoor er werkgeheugencapaciteit vrijkomt voor andere cognitieve processen. In die schooljaren kunnen er vragen worden gesteld over de invloed van andere linguïstische en cognitieve vaardigheden op de schrijfvaardigheidsontwikkeling. En die vragen stelt en beantwoordt Elise Drijbooms in haar proefschrift. Ze richt zich daarbij vooral op de invloed van executieve functies: cognitieve vaardigheden en denkprocessen die het schrijven ondersteunen en reguleren.

Elise Drijbooms rapporteert in haar proefschrift over vier empirische studies naar de invloed van cognitieve en linguïstische factoren op de schrijfontwikkeling van leerlingen in de latere jaren van het basisonderwijs. Ze rapporteert allereerst over twee studies waarin ze inzoomt op de invloed van cognitieve vaardigheden – lagere orde en hogere orde executieve functies – op de schrijfvaardigheidsontwikkeling van kinderen in groep 6 (hoofdstuk 2) en groep 8 (hoofdstuk 3). Voor deze twee studies combineert Drijbooms een experiment met longitudinaal onderzoek

om de effecten van de executieve functies direct te onderzoeken en om te voorspellen wat voor invloed deze vaardigheden hebben op de lange termijn.

De gekozen invalshoek is verfrissend. Weinig schrijfonderzoek richt zich op de invloed van executieve functies: de hogere controlefuncties in de hersenen die het planmatig werken ondersteunen. Terwijl Drijbooms terecht aangeeft dat het goed voorstelbaar is dat deze zelfregulerende functies ook een belangrijke rol spelen voor schrijven; schrijven wordt immers doorgaans geassocieerd als een doelgerichte activiteit. In haar werk onderscheidt Drijbooms als hogere orde executieve functies de bekende schrijfprocessen plannen, formuleren en reviseren en noemt ze de lagere orde executieve functies als 'inhibitie' van dominante reacties, 'updaten' voor de opslag van tijdelijke gegevens en 'shiften' tussen taken en strategieën. Om de executieve functies (EF) van de zesdeklassers te meten, gebruikt Drijbooms een omvangrijke testbatterij met verschillende metingen om het niveau van de drie lagere orde executieve functies per leerling vast te leggen en één test om de hogere orde functie planning te meten. Vervolgens voert ze een principaal-componentenanalyse (PCA) uit – een statistische methode om een grote hoeveelheid gegevens samen te bundelen tot een kleiner aantal principaal componenten. Die analyse resulteert in drie componenten: *inhibitie*, *updaten* en *planning*. Daarbij gaat ze uit van het idee dat deze componenten onafhankelijk van elkaar zijn, gezien de keuze voor de orthogonale rotatie. Over die interpretatie zou het een en ander gezegd kunnen worden, aangezien de resultaten van de PCA duidelijk laten zien dat er op de component *planning* maar twee testen laden, waarvan één test zowel hoog laadt op *updating* als op *planning*. Op zijn minst maakt dit duidelijk dat de componenten niet geheel onafhankelijk van elkaar zijn. Om de schrijfvaardigheid te meten analyseert Drijbooms de schrijftaken op drie tekstniveaus: tekstlengte (woordniveau), syntactische complexiteit (zinsniveau) en inhoud van verhalen (tekstniveau).

De resultaten van de eerste studie – waarin 102 leerlingen uit groep 6 deelnemen en een verhalende tekst schrijven – laten zien dat de twee lagere orde EF *inhibitie* en *updating* rechtstreeks tekstlengte voorspellen. Potentieel een interessante bevinding, aangezien tekstlengte doorgaans gezien wordt als een goede maat om tekstkwaliteit te voorspellen. Daarbij moet wel opgemerkt worden dat de tijd die leerlingen mochten besteden aan de schrijftaak in het onderzoek van Drijbooms vrij werd gelaten. Daardoor zou tekstlengte in haar onderzoek dus nog wel eens iets anders kunnen representeren, zoals motivatie.

Daarnaast voorspellen deze twee executieve functies ook indirect tekstlengte, syntactische complexiteit en inhoud van verhalen namelijk via de meting 'handwriting fluency' dat Drijbooms zelf vertaalt met *automatisering van het handschrift*. Drijbooms ging er vanuit dat de transcriptievaardigheden bij deze leerlingen geautomatiseerd zouden zijn, maar deze resultaten noodzakelijk haar te con-

cluderen dat transcriptievaardigheden ook in groep 6 nog steeds een belangrijke rol spelen. Haar verwachting dat executieve functies rechtstreeks vaardigheden op verschillende tekstniveaus zouden kunnen voorspellen, wordt dus maar ten dele gerealiseerd.

Dat de transcriptievaardigheden nog een belangrijke rol spelen, gebruikt Drijbooms ook om te verklaren waarom ze geen effect vindt voor de hogere orde executieve functie *planning*. Daar zou ook de schrijftaak een rol bij hebben gespeeld. Drijbooms gebruikt een elicitatietaak met afbeeldingen voor de verhalende teksten. De lineaire opeenvolging van de gebruikte afbeeldingen zou een meer 'knowledge-telling'-achtige strategie hebben uitgelokt die de noodzaak voor *planning* heeft geminimaliseerd.

Wat voor effecten hebben de executieve functies op de lange termijn? Dat bespreekt Drijbooms in hoofdstuk 3. Om de schrijfvaardigheidsontwikkeling te meten laat Drijbooms de leerlingen in groep 8 een nieuwe verhalende tekst schrijven. Verder gebruikt ze de metingen uit groep 6. De resultaten tonen aan dat er geen sprake is van een longitudinale ontwikkeling voor tekstlengte en inhoud van verhalen, maar wel voor syntactische complexiteit. Een pad-analyse laat verder zien dat syntactische complexiteit in groep 8 rechtstreeks voorspeld wordt door *planning*, *inhibitie* en grammaticale taalvaardigheid (deze laatste twee voorspellen syntactische complexiteit in groep 8 ook indirect via syntactische complexiteit in groep 6). Dit zijn belangrijke resultaten voor het veld, want ze maken duidelijk dat transcriptievaardigheden door de tijd heen geen voorspellende rol meer spelen. Dat wijst er allereerst op dat leerlingen in groep 8 inderdaad meer cognitieve capaciteit beschikbaar hebben voor de executieve functies zoals *inhibitie* en *planning*. Wel blijft het natuurlijk de vraag of de transcriptievaardigheden in groep 8 geautomatiseerd zijn. Dat heeft Drijbooms immers niet gemeten. Dat grammaticale taalvaardigheid – geoperationaliseerd als gesproken syntactische complexiteit – daarnaast (geschreven) syntactische complexiteit zowel rechtstreeks als ook indirect via syntactische complexiteit in groep 6 voorspelt, wijst er bovendien op dat grammaticaonderwijs zijn vruchten afwerpt en de taalbeheersing bevordert. De basis daarvoor wordt in groep 6 al gelegd. Een interessante bevinding aangezien de recente internationale review van Graham en Perin (2007) juist tot de conclusie leidt dat grammaticaonderwijs geen positief effect heeft op de schrijfvaardigheid van leerlingen.

De relatie tussen mondelinge taalvaardigheid en schriftelijke taalvaardigheid bespreekt Drijbooms in hoofdstuk 4 uitvoeriger. Hier rapporteert ze over een longitudinale studie naar de ontwikkeling van linguïstische vaardigheden met als aandachtspunt evaluatieve uitingen bij verhalende teksten.

Wat zijn dat, evaluatieve uitingen bij verhalende teksten? Dat kan geïllustreerd worden met voorbeelden uit de verhalende teksten van leerlingen die Drijbooms

in de discussie van dit hoofdstuk bespreekt in haar kwalitatieve analyses. Een voorbeeld is het volgende verhalende fragment van een leerling uit groep 6: *“Kijk”, riep hij. “Een man op een coole, rode motor”*. (Voorbeeld 2a, p.112 proefschrift Drijbooms). In dit voorbeeld zien we ten eerste dat er iets gezegd wordt in de directe rede: *“Kijk”, riep hij*. Daarna wordt er als eerste adjectief *“coole”* gebruikt – Drijbooms classificeert die als evaluatieve opmerking – om de perceptie van de verteller inzichtelijk te maken: *“coole, rode motor”*. De directe rede en evaluatieve opmerkingen zijn twee van de tien categorieën evaluatieve uitingen die Drijbooms in haar analyses onderscheidt. Voorbeelden van andere categorieën zijn: figuurlijk taalgebruik, modale werkwoorden en negatieve kwantificeerders. In hoofdstuk 4 vergelijkt Drijbooms het gebruik van evaluatieve uitingen in twee modaliteiten (mondeling en schriftelijk taalgebruik) door de tijd heen (van groep 6 naar groep 8). Drijbooms verwacht een hogere frequentie en meer divers gebruik van evaluatieve uitingen in de geschreven verhalen, aangezien schrijvers meer tijd hebben om na te denken hoe zij met linguïstische middelen rekening kunnen houden met de verwachtingen van het publiek. Ook verwacht Drijbooms dat dit in groep 8 nog meer het geval zal zijn dan in groep 6.

De resultaten bevestigen deze verwachtingen maar ten dele. Hoewel er inderdaad meer divers gebruik gemaakt wordt van evaluatieve uitingen in geschreven verhalen dan in mondelinge verhalen is er geen sprake van een longitudinale ontwikkeling. Bij mondelinge verhalen is er zelfs sprake van een afname aan diversiteit. De frequentie van de evaluatieve uitingen laat een nog complexer beeld zien. Er is maar zeer beperkt sprake van een eenduidige longitudinale ontwikkeling en een heel aantal evaluatieve uitingen blijkt juist frequenter voor te komen in de mondelinge verhalen.

Dit complexe beeld aan resultaten wordt mooi inzichtelijk gemaakt met kwalitatieve analyses die Drijbooms presenteert in de discussie van dit hoofdstuk. De voorbeelden die daar gepresenteerd worden, zijn zo krachtig dat je als lezer bijna hoopt dat Drijbooms haar eigen slotregels in dit hoofdstuk – namelijk dat je de longitudinale ontwikkeling van evaluatieve uitingen in verhalende teksten alleen goed kunt beschrijven als je gebruik maakt van zowel kwalitatieve als kwantitatieve analyses – serieuzer had genomen en de kwalitatieve analyses een centralere en meer omvangrijke rol had laten spelen in haar eigen resultatensectie van dit hoofdstuk.

In het laatste empirische hoofdstuk (5) zoomt Drijbooms in op de relatie tussen het schrijfproces en tekstkwaliteit. Drijbooms kiest in deze studie voor Eye-tracking als methode om in kaart te brengen of beginnende en ervaren schrijvers hun schrijfprocessen parallel of juist sequentieel uitvoeren. Bij beginnende schrijvers, voor wie de lagere orde schrijfprocessen nog veel werkgeheugencapaciteit vergen, is er doorgaans sprake van sequentiële organisatie. Van gevorderde

schrijvers wordt verwacht dat ze schrijfprocessen juist wel parallel kunnen uitvoeren. Voor deze studie testte Drijbooms 38 studenten en 34 leerlingen uit groep 7. Aan hen werd gevraagd om aan de hand van 8 afbeeldingen een verhaal te schrijven. Tijdens het schrijven registreerde Drijbooms het pauzeergedrag en de oogbewegingen.

De resultaten laten zien dat zowel leerlingen uit groep 7 als studenten hun schrijftaak grotendeels sequentieel organiseren. Hoewel studenten de pauze voorafgaand aan de schrijftaak gebruiken om de bron intensief te bestuderen, pauzeren zij tijdens het schrijven toch nog veelvuldig om de bron vluchtig te bekijken. Bij leerlingen uit groep 7 lijkt de sequentiële organisatie een andere oorzaak te kennen. De kortere pauze voorafgaand aan het schrijven maakt dat zij tijdens het schrijven langer pauzeren om de bron intensief te bekijken. Voor tekstkwaliteit vindt Drijbooms weinig betekenisvolle resultaten, maar dat wordt goedge maakt door een interessante reflectie op de resultaten in de discussie van dit hoofdstuk.

Daarmee komen we aan het eind van de bespreking van de vier empirische hoofdstukken. Zoals gebruikelijk in hedendaagse proefschriften worden die empirische hoofdstukken omsloten door een introductiehoofdstuk en een discussiehoofdstuk. Dat zijn belangrijke hoofdstukken in een proefschrift, want door de specifieke retoriek in onderzoeksartikelen blijven er bij lezing van alle empirische hoofdstukken na elkaar vaak nog losse eindjes over die aan elkaar geknoopt moeten worden. Bovendien kan de auteur in de in- en uitleiding van zijn proefschrift zijn meesterschap tentoonstellen. Na in de empirische hoofdstukken getoond te hebben dat hij de methodologische kneepjes goed onder de knie heeft, kan hij hier laten zien dat hij door die diepgravende studies het veld mede heeft gevormd. Zodoende geldt voor een proefschrift dat het geheel door de overkoepelende reflectie vooraf en achteraf meer kan zijn dan de som der delen.

Hoewel Drijbooms in haar introductie- en discussiehoofdstuk alle gebruikelijke onderwerpen aansnijdt, laat ze hier kansen onbenut. De titel van hoofdstuk 1 – *General introduction* – dekt de lading van wat er in het hoofdstuk besproken wordt. Het is een beknopt literatuuroverzicht. Daarin benoemt ze de keuzes die belangrijk zijn voor de empirische studies, bijvoorbeeld de keuze voor de schrijftaak, maar problematiseert ze deze keuzes niet. Dat is jammer, want eenmaal aangekomen bij de discussie blijkt bijvoorbeeld dat de keuze voor deze specifieke schrijftaak toch nadelig is geweest.

Ook voor haar discussiehoofdstuk geldt dat Drijbooms de gebruikelijke ingrediënten – belangrijkste bevindingen, kanttekeningen en implicaties – kort bespreekt, maar ze benut de bespreking niet om de resultaten op een hoger plan te tillen. En voor zover ze daar wel voor kiest – bijvoorbeeld door aan te geven dat haar resultaten aansluiten bij eerder onderzoek dat het belang van 'complex taal-

gebruik' in de latere jaren van de basisschool onderstreept – gebeurt het op een onbevredigende manier, aangezien ze niet uitlegt wat deze wetenschappers, of zijzelf, precies verstaan onder dat construct. Wel richt ze de aandacht in de bespreking op resultaten die veel nieuwe vragen oproepen. En dat is ook niet onbelangrijk. Daarmee laat Drijbooms zien dat ze als onderzoeker niet schroomt om ergens binnen te stappen in nog onontgonnen terrein om licht te werpen op belangrijke vragen en om te laten zien dat daarmee het laatste woord over die vragen nog niet gezegd is. Als er een extra laag was toegevoegd om duiding te geven aan de context van die vragen dan had dat een sterker fundament opgeleverd. Maar voor het schrijfonderzoeksveld is het ook goed om gewoon te weten dat er nog interessant werk te verrichten valt.

Over deze auteur

Veerle Baaijen is universitair docent, Afdeling Taalbeheersing van het Nederlands, aan de Rijksuniversiteit Groningen.

Referentie

Graham, S., & D. Perin (2007). A meta-analysis of writing instruction for adolescent students. *Journal of Educational Psychology*, 99, 445-476.

Kobie van Krieken (2016). *Linguistic Viewpoint in Crime News Narratives: Form, Function and Impact*. Proefschrift verdedigd op september 2016 aan de Radboud Universiteit Nijmegen.

Promotores: Hans Hoeken en José Sanders

De val van een kabinet, de totstandkoming van een belangrijk verdrag, een gruwelijke schietpartij – over deze nieuwsgebeurtenissen kan in de krant prima op zakelijke en neutrale manier bericht worden. Maar deze gebeurtenissen en vooral journalistieke misdaadverhalen lenen zich ook goed voor het genre van de verhalende reconstructies.

Traditionele nieuwsberichten kenmerken zich door een neutraal vertelperspectief, maar de auteur van een journalistieke reconstructie kiest vaak het zintuiglijke en psychologische perspectief van een persoon die de nieuwsgebeurtenissen van dichtbij mee heeft gemaakt. Dit nodigt uit tot een andere leeservaring: de journalist kruipt in het hoofd van een beschreven persoon en – net als bij het lezen van fictie – waant de lezer zich daardoor voor korte tijd een ander. Dat veel gevoelens en belevingen worden ingevuld door de journalist is tegelijkertijd een dubieuze en veel betwiste kant van journalistieke reconstructies. Het roept immers vragen over het waarheidsgehalte van het verhaalde. Hoe kan de journalist nu weten wat een ander ziet, ruikt en voelt? (Het tijdschrift *Journalism* heeft in 2012 zelfs een heel nummer gewijd aan de ethiek van in omvang en belang toeneemende narratieve journalistiek.) De journalist heeft dan ook de opgave dat zo te beschrijven zonder wantrouwen van de lezer op te wekken.

Alle reden dus voor onderzoek naar deze materie. De Nijmeegse onderzoeker Kobie van Krieken heeft een rijke dissertatie geschreven, over de vraag op welke manieren gebruik wordt gemaakt van perspectivering in journalistieke misdaadverhalen, met als uiteindelijk doel de relatie tussen de vorm en de functie van deze verhalen te ontrafelen. Ze stelt een veelheid aan interessante onderzoeksdeelvragen, en beantwoordt die in deze multidisciplinaire studie met behulp van goed-gekozen, uiteenlopende methoden. Ik loop de hoofdstukken een voor een langs.

Hoofdstuk 1 definieert een journalistiek verhaal ('news narrative') als een reconstructie van een nieuwsgebeurtenis vanuit het perspectief van een of meer personen die betrokken waren bij de gebeurtenis (vaak met gedetailleerde beschrijvingen van de omgeving waarin de gebeurtenis plaats vond). Door deze perspectivering, die waarnemingen en gedachten van nieuwsbronnen weergeeft, onderscheidt dit genre zich van nieuwsberichten. Het onderscheidt zich van fictieve verhalen doordat het gebeurtenissen uit de werkelijkheid reconstrueert, terwijl fictieve verhalen vrij zijn om denkbeeldige verhalen te construeren. In dit hoofdstuk beschrijft van Krieken het onderzoek naar de historische ontwikkeling van journalistieke verhalen. Aangezien de definities van verhalen en niet-verhalen telkens verschillen in die studies is het lastig algemene conclusies te trekken, al

blijkt dat net als in de toenmalige Amerikaanse journalistiek de vroege Nederlandse journalistiek tussen 1850 en 1939 voornamelijk narratief was met een chronologische ordening van gebeurtenissen en met gebruikmaking van dialogen en andere verteltechnieken. Van Krieken stelt een alternatieve aanpak van onderzoek voor waarin niet wordt gekeken naar de verhouding tussen verhalen en niet-verhalen, maar naar ontwikkelingen in het gebruik van perspectivering (vanuit de cognitieve linguïstiek) binnen het genre van journalistieke verhalen.

Ook bespreekt ze het Transportation-Imagery Model van Green & Brock (2002), waarin *transportatie* – het gevoel dat mensen ervaren wanneer zij een verhaal in gezogen worden en in gedachten zelf deel gaan uitmaken van de verhaalwereld – voorgesteld wordt als een verklarende factor voor de overtuigingskracht van verhalen. Experimenteel onderzoek op basis van dit model naar journalistieke verhalen heeft aangetoond dat “lezers van journalistieke verhalen in sterkere mate getransporteerd raken dan lezers van niet-verhalende teksten.” Ze bepleit een verfijning van het model in haar eigen onderzoek toe te passen, van Buselle & Bilandzic (2009), waarin ook een onderscheid gemaakt wordt tussen *narrative presence* (een ervaring waarbij de lezer zich in de verhaalwereld bevindt) en *emotional engagement* (een ervaring waarin lezers emotioneel betrokken raken bij het verhaal en de personages), met als inzet vast te stellen in welke mate de lezer de ervaring heeft een indirecte ooggetuige van de misdaad te zijn.

Hoofdstuk2 beschrijft de paradoxale situatie dat verhalende journalistiek al sinds de begintijd van de journalistiek bedreven wordt, maar sinds een jaar of tien als een nieuw genre wordt geframed door de Stichting Verhalende Journalistiek en andere promotoren aan journalistiekopleidingen. Om dit gedetailleerd in beeld te brengen heeft ze interviews gedaan met docenten van verhalende journalistiek en beoefenaars van dit genre. Ook zijn er frame-analyses van publieke uitingen over het genre in publicaties over Verhalende Journalistiek gemaakt. Het blijkt dat er een zeer ambivalente houding bestaat ten opzichte verteltechnieken als perspectivering in journalistieke teksten. Enerzijds worden die technieken essentieel geacht om lezers te trekken en te emotioneren (verhalende journalistiek als heilige graal in tijden van dalende krantenoplages), anderzijds zijn het “dangerous toys” omdat ze de grens tussen feit en fictie vervagen: “In playing the narrative game, journalism’s credibility, authority, and function are at stake.”

Via welke taaltechnieken realiseren journalisten het perspectief in hun verhaal? De cognitief-linguïstische analyse in hoofdstuk 3, die Van Krieken samen met José Sanders en Hans Hoeken heeft gemaakt, behandelt er twee: de keuze voor het grammaticale onderwerp en de keuze voor referentiële verwijzingen. Net als bij camerapositie ligt het perspectief bij het personage dat in onderwerpspositie staat. En als er naar een personage verwezen wordt, maakt de manier waarop ook uit: een zelfstandig naamwoord (*de vrouw, mevrouw Jansen*) creëert distantie,

een voornaamwoord (*zij*) juist nabijheid. Deze twee verschijnselen zijn geanalyseerd in twee Nederlandse en twee Amerikaanse journalistieke verhalen en in twee keer twee nieuwsberichten. Dan blijkt dat ooggetuigen in de verhalen significant vaker het grammaticale onderwerp van een zin zijn dan niet-ooggetuigen (daders, autoriteiten, slachtoffers). De gebeurtenissen worden dus vanuit de positie van ooggetuigen beschreven. Daarnaast wordt in nieuwsverhalen vaker met voornaamwoorden dan met naamwoorden naar ooggetuigen verwezen, terwijl naar niet-ooggetuigen vaker met naamwoorden dan met voornaamwoorden wordt verwezen. De ooggetuigen zijn dus conceptueel nabij terwijl de niet-ooggetuigen op afstand worden gehouden. Deze patronen worden niet teruggevonden in de nieuwsberichten. De onderzoekers concluderen dat het journalistieke taalgebruik wat betreft perspectivering afwijkt van het taalgebruik in niet-verhalende nieuwsberichten en dat verhalende journalisten vaker kiezen voor een ooggetuige die niet dader of slachtoffer is. De keuzes voor de grammaticale onderwerpen en referentiële verwijzingen zorgen ervoor dat lezers dicht bij ooggetuigen van misdaden worden geplaatst en de beschreven misdaden vanuit een ooggetuigenperspectief beleven. Het onderzochte corpus (in totaal 8 berichten) van deze kwantitatieve analyse is niet groot, maar wel goed gekozen. Nader onderzoek – zoals al in het proefschrift zelf opgemerkt wordt – zouden ook andere taalkundige technieken dan de twee gekozen perspectiveringstechnieken kunnen analyseren, zoals bijwoorden, ontkenningen, voorzetsels en connectieven. Maar het is zeker een goed begin.

Hoofdstuk 4 lijkt te draaien om het vaststellen van de toepasbaarheid van cognitief-taalkundige perspectiveringsmodellen. Op basis van de Mental Space Theory van Fauconnier (1985) wordt hier een nieuw model gepresenteerd dat een nieuwsverhaal conceptualiseert als een netwerk van mentale ruimtes, elk verbonden aan een eigen tijd, plaats en perspectief. Tijdens de verwerking van journalistiek verhalen bewegen lezers zich door dit netwerk; zij bezoeken tijdens het lezen verschillende ruimtes in verschillende tijden, en beleven de gebeurtenissen vanuit verschillende perspectieven. De aandacht gaat vooral uit naar de talige elementen (werkwoorden van perceptie en cognitie, vrije indirecte rede, gebruik van citaten) die die mentale ruimtes openen en met elkaar verbinden.

Dit hoofdstuk bevat vervolgens een gedetailleerde analyse van een Amerikaans en een Nederlands journalistiek verhaal over wat in onze tijd helaas een genre is geworden, 'mass shooting events'. Het Nederlandse verhaal gaat over de schietpartij in De Ridderhof in Alphen aan den Rijn in 2011. Weinig aandacht is overigens gegeven aan de vraag hoe representatief deze verhalen zijn voor de journalistieke genres in beide landen en waarom dan deze tradities vergeleken worden. De mooie analyse – een fraaie toepassing van het nieuwe model – laat zien dat journalisten gebruik maken van taal om een balans te vinden tussen dramatiseren

(bijvoorbeeld door via verhaalinterne citaten de gevoelens en gedachten van personages in een gevaarlijke situatie te tonen) en de waarheidsgetrouwheid van hun verhaal (bijvoorbeeld door verhaalexterne citaten die weergeven wat de bronnen na de gebeurtenissen verklaarden).

Hoofdstuk 5 is de analyse van een historisch corpus van de verdeling van verhaal-interne en verhaal-externe citaten, in Nederlandse journalistiek vanaf 1860. Hoewel de grafiek wat schommelingen laat zien (bijvoorbeeld zoals een dieptepunt in de Tweede Wereldoorlog, waarin waarschijnlijk beperkt toegang tot bronnen bestond), is er sinds 1960 een overtuigende tendens naar meer directe rede ten koste van de indirecte rede. Deze groeiende voorkeur voor directe citaten wordt verklaard vanuit een groeiende behoefte aan aantrekkelijke verhalen (ervan uitgaand dat directe citaten in een artikel levendiger zijn dan indirecte). Als aanvullende verklaring wordt gegeven dat journalisten hun eigen perspectief meer naar de achtergrond proberen te drukken (in directe citaten ligt de verantwoordelijkheid voor de informatie meer bij de nieuwsbron, terwijl bij indirecte citaten het perspectief van de journalist doorschemert). Dat neemt niet weg dat Nederlandse journalisten altijd een diversiteit aan perspectieven hebben gebruikt en nog steeds gebruiken.

De analyse is grondig en overtuigend. Ten opzichte van de totale hoeveelheid teksten is het gekozen corpus van 300 teksten uit 17 kranten klein, maar het is gezien de hand-codering vanwege de subtiele taalfactoren die geanalyseerd moesten worden en het feit dat het hele materiaal door twee codeurs is geanalyseerd toch ook weer zeker niet te klein.

De voorgaande hoofdstukken behandelden uitvoerig vorm en functie van de perspectivering in misdaadverhalen, maar daar laat Van Krieken het niet bij. In het zesde hoofdstuk komt *impact* aan bod: Ze probeert met een psycholinguïstische experiment effecten op de lezer vast te stellen. Ze gebruikt twee Nederlandse nieuwsartikelen over de Alphenese schietpartij als stimuli, de een volledig verhalend vanuit het perspectief van ooggetuigen, in chronologische volgorde en in de tegenwoordige tijd en de ander een bericht, vanuit een neutraal en afstandelijk perspectief, in een achronologische volgorde en in de verleden tijd. En ze onderzoekt maar liefst vijf verschillende dimensies van betrokkenheid. Op twee parameters blijkt het verhaal hoger te scoren op engagement: lezers hadden sterker het gevoel zelf aanwezig te zijn, identificeerden zich sterker met ooggetuigen. En op drie factoren (*attentional focus*, emoties en empathie) was het zeker niet minder, maar was het effect minder duidelijk. De conclusie uit dit zorgvuldig uitgevoerde experiment lijkt gerechtvaardigd dat journalistieke misdaadverhalen lezers in de positie van indirecte ooggetuigen kunnen plaatsen en hen zo mogelijk te maken zich een voorstelling te maken van gebeurtenissen die anders moeilijk voorstelbaar zijn.

Het slothoofdstuk 7 is opvallend rijk aan reflectie op het multidisciplinaire onderzoek (cognitieve taalkunde, stilistiek/narratologie, *journalism studies* en communicatiewetenschap; kwalitatief en kwantitatief). De opbrengsten van dit onderzoek zijn de moeite waard: inzichtrijke detailanalyses, een aangescherpt theoretisch Mental Spaces Model en een overtuigend experiment, waarmee anderen verder aan de slag kunnen. De studies op zich mogen beperkt in reikwijdte zijn (en soms ook vragen oproepen), maar samen geven ze een rijk en krachtig inzicht in journalistiek perspectief. Dat is niet weinig, want begrijpen hoe schrijvers perspectief kunnen aanbrengen hoort tot de boeiendste cognitieve vaardigheden van de mens.

Meer begrip van het belang en de mogelijke impact van narratieven op publiek biedt belangrijke onderzoekskansen voor andere gebieden, zoals de politiek (bijvoorbeeld milieuboodschappen) en gezondheidscommunicatie. Van Krieken doet ook suggesties voor zulk vervolgonderzoek; het zou mooi zijn voor het vak als ze haar onderzoekstalent hiervoor kan aanwenden.

Het is nu aan de journalistiekopleiders om inzichten uit deze studie in het onderwijs te verwerken. Het *Basisboek Journalistiek schrijven* (van Henk Asbreuk, Addie de Moor en Esther van der Meer) bevat in de checklists van de genres Grote reportages en Narratieve verhalen deze algemenere beschrijvingen: "Is er gekozen voor een duidelijke hoofdpersonage? Worden sprekers sprekend opgevoerd? Zijn er beschrijvende scènes?" Ik hoop dat in de volgende druk het vertelperspectief ook explicieter opgenomen zal zijn.

Over deze auteur

Jaap de Jong is hoogleraar Journalistiek en Nieuwe Media aan de Universiteit Leiden.

